

Opis źródła:

Franciszek Kuhschmalz nominację na biskupa warmińskiego otrzymał w 1424 r. Wcześniej był blisko związany z zakonem krzyżackim. Był m.in. wysłannikiem krzyżaków na sobory w Konstancji i w Bazylei. Sprawował także funkcje sekretarza wielkiego mistrza. Mimo bliskich kontaktów z Krzyżakami, przeciwstawiał się obsadzaniu kanonii warmińskich duchownymi należącymi do zakonu. Kościół warmiński wielokrotnie odwoływał się do instrumentu prawnego, jakim jest synod diecezjalny. Początkowo czynił to, by stworzyć podstawy prawne funkcjonowania i określić model duszpasterstwa. Franciszek Kuhschmalz był drugim biskupem – po Henryku Sorbomie – który zwołał synod. Został on przeprowadzony dokładnie 12 maja 1449 r. Biskup Kuhschmalz nawiązał w nim do uchwał swego poprzednika, a w szczególności określał obowiązki duchownych, warunki korzystania z sakramentów świętych, ale także podkreślał potrzebę posługiwania duszpasterskiego w języku pruskim. Omawiany wyżej list Franciszka Kuhschmalza przygotowywał synod, a przede wszystkim określał postępowanie wizytatorów biskupich oraz wiernych w parafiach podczas ich pobytu u siebie.

Miejsca wydania:

Jacobson H.F., *Geschichte der Quellen des katholischen Kirchenrechts der Provinzen Preussen und Posen*, Th. 1, Königsberg 1837, s. 270–273.

Fontes iuris ecclesiastici antique et hodierni, wyd. F. Walter, Bonn 1862, s. 114–117.

Statuty synodalne warmińskie, sambijskie, pomezkańskie, chełmińskie oraz prowincjonalne ryskie, tłum. i wyd. J. Wojtkowski, Olsztyn 2010, s. 13–15.

Radziwiński A., *Chryścianizacja i ewangelizacja Prusów. Historia i źródła*, Toruń 2011, s. 110–115.

Tekst:

A. Radziwiński, *Chryścianizacja i ewangelizacja Prusów. Historia i źródła*, Toruń 2011, s. 110–115.

Określenie zasad odbycia synodu laickiego oraz treści instrukcji wizytacyjnej z 1444 r.

Sposób odprawienia synodu świeckiego według przepisu biskupa warmińskiego.

Franciszek z Bożej łaski Biskup Warmiński wszystkim i każdemu z osobna rektorom kościołów parafialnych oraz ich miejsce zajmującym w siedzibie Krzyżbork ustanowionym, pozdrowienia w Panu.

Wiedźcie, że pragnąc spełnić obowiązek wizytacji kościołów parafialnych, ustanowiliśmy i wyprawiliśmy wizytatorów wspomnianych kościołów i ludu pod nimi postawionego, wielebnych mężów i księży: Piotra, plebana w Pieniężnie i Jakuba, plebana w Barczewie, penitencjarza naszego dworu, aby przyjęli oskarżenie o wykroczeniach w wymienionej siedzibie Krzyżbork popełnionych. Dlatego wam wszystkim i każdemu z osobna oznajmiamy, że wspomniani księży wizytatorzy, da Bóg, nawiedzą niżej wymienione kościoły w wymienionej siedzibie Krzyżbork, mianowicie w dniu Oczyszczenia Maryi w Krzyżborku, w poniedziałek w Tiffentail, wtorek w Persku, w środę w Pokarminie, w czwartek w Habirstro, w piątek u św. Jerzego poza miastem Sambijskim, w sobotę w Neuendorf, w niedzielę, mianowicie w oktawę Oczyszczenia Maryi w Steynbach, w poniedziałek w Levenheyn, we wtorek w Ottenhayn, w środę w Starkenberg, w czwartek w Pregirswald, w piątek w Vochsberg, w sobotę w Burkacie, w niedzielę w Seligenfeld, w poniedziałek w Lodewigeswalde, we wtorek w Lichtenhayn, w środę w Mansfeld, w czwartek w Thoraw. W ten sposób, że ci wizytatorzy przybędą zawsze do wizytowanej miejscowości na wieczór dnia poprzedniego, tak iż w sobotę, która będzie wigilią Oczyszczenia Maryi, będą na wieczery w Krzyżborku, a w dniu Oczyszczenia Maryi w Tiffentail i tak dalej według porządku.

Przeto brzmieniem nieniejszego pisma wzywamy wszystkich i każdego z osobna parafian tychże kościołów, Prusów, Teutonów i Polaków, aby poszczególni w dni im wyznaczonym przyszli rano na mszę i kazanie, celem wysłuchania artykułów dochodzenia przestępstw i braków, a dalej zrobili donos wspomnianym wizytatorom o jakichkolwiek osobach w miastach czy wsiach, parafiach, radach, bractwach, dotyczących przestępstw wielkich i jawnych oraz skąd o tym wiedzą, naocznie czy z wiedzy publicznej.

A żeby dochodzenie sprawnie przebiegało, niech zastosują następujący sposób, mianowicie w mieście lub miasteczku niech rada ustanowi spośród siebie dwóch uczciwych i wiarygodnych oskarżycieli, czyli ławników synodalnych. Gdy tego rodzaju oskarżyciele, czyli ławnicy, zostaną ustanowieni, niech oświadczą albo jeden, albo wszyscy z rady, że pod wiarą chrześcijańską i dobrym sumieniem powiedzą im każdy z osobna, co w radzie, we wspólnocie, mieście lub w miasteczku i całej parafii i gdziekolwiek poznali naocznie lub z wiedzy publicznej, co należy donieść tylko o przestępstwach jawnych nie z zawiści, lecz z miłości, dla poprawienia wykroczeń i odnowy obyczajów.

Podobnie każde bractwo niech ustanowi dwóch oskarżycieli, czyli ławników, ze swego bractwa, którzy podobnie przesłuchają swych braci.

Podobnie każda wieś ustanowi dwóch tego rodzaju oskarżycieli, czyli ławników, którzy tak powołani wezwą wszystkich wieśniaków, aby pod wiarą chrześcijańską i dobrym

sumieniem powiedzieli im, co wiedzą o samej wsi, albo też mieście i miasteczku, lub innych miejscowościach swej parafii, oskarżając tylko o przestępstwa jawne, nie z zawiści lecz z miłości ku poprawie wykroczeń i odnowie obyczajów.

Wreszcie wspomniani oskarżyciele czyli ławnicy synodalni niech zbiorą oskarżenia od wyżej wymienionych i starannie zapamiętają dla przygotowania dochodzenia, aby wizytatorom, gdy nawiedzą ich kościół, dokonali wiernego oskarżenia i prawdę odpowiedzieli na pytania, zgodnie z dociekaniem, które następuje.

Oskarżyć należy tych, którzy wypowiadają się przeciwko wierze i Kościołowi świętemu.

Także tych, którzy sprzeciwiają się postanowieniom apostołów i ich następców, świętych ojców, Dekretom i dekretom, [a także tych], którzy mówią, że nie należy pościć, odprawiać, spowiadać się, albo nie trzeba zachowywać tego, co nakazuje Kościół.

Również wzywających i zaklinających demony, aby coś znaleźć albo wysledzić, jak wróżbiarze, zaklinacze, czarodzieje, rzucający uroki.

Także nadużywających sakramentów lub rzeczy poświęconych dla zadań kościoła, do innych celów, niż tych, do których zostały przeznaczone przez Boga lub Kościół.

Także, których dzieci lub chorzy umarli bez sakramentów z ich winy.

Także, którzy nie przyjmują Komunii każdego roku.

Także, którzy nie obchodzą dni świętych, lecz pracują bez wielkiego i koniecznego powodu.

Także, którzy nie przestrzegają ustanowionych postów.

Także, którzy w dni świąteczne nie nawiedzają kościoła, nie słuchają kazania ani mszy.

Także, którzy są w wielkich grzechach i nie przyjęli pokuty, albo jeżeli pokutę przyjęli, nie chcą jej jednak odprawić, jak i jawnych i publicznych grzeszników, mianowicie bluźnierców Boga i Świętych, wyklętych, obłożonych interdyktem, zabójców, podpalaczy, krzywoprzysięzców, lichwiarzy, złodziei, fałszerzy swoich towarów, łockia lub miary swojej albo odważników, cudzołożników, gwałcicieli i jawnych nierządników, czyli mających nałożnice, bijących rodziców.

Także, którzy zawarli małżeństwo nie upewnieni o śmierci pierwszego małżonka, a zwłaszcza gdy jest się przekonany, że małżonek jeszcze żyje.

Także, którzy związani duchowym ojcostwem, synostwem albo pokrewieństwem, zaciągniętym ze chrztu lub bierzmowania, rzeczywiście znajdują się w małżeństwie.

Także, którzy związani pokrewieństwem pierwszego, drugiego, trzeciego lub czwartego stopnia, rzeczywiście znajdują się w małżeństwie.

Także, jeśli ktoś po śmierci żony lub nawet narzeczonej, rzeczywiście znajduje się w małżeństwie z tą, która była krewną zmarłej w którymś z wymienionych stopni.

Podobnie o niewieście, która zawarła małżeństwo z krewnym męża lub narzeczonego.

Także, jeśli ktoś nie mieszka ze swoją żoną lub żona z mężem.

Także, jeżeli małżonkowie żyją gorsząco, kłócąc się i źle się mając i obchodząc w słowach i bijatykach, skrycie lub jawnie, a tym także niepokojąc sąsiadów.

Prócz tego polecamy i nakazujemy wam wszystkim i każdemu z osobna, wyżej wymienionym rektorom kościołów parafialnych, byście stosownego dnia i godziny wezwali z ambony waszych parafian do powyższego, na dzień każdemu kościołowi wyżej wyznaczony, by mianowicie tego dnia, którego przybędą wizytatorzy byli w swoich kościołach na mszy i kazaniu, oraz byście wszystko powyższe im oznajmili i wyłożyli i do postępowania oskarżycielskiego według wyżej podanego sposobu przygotowali, by wizytatorzy, gdy przybędą, nie znaleźli was niedbałych i godnych nagany.

Chcemy ponadto, byście wspomnianym wizytatorom dali, gdy u was będą, zwykłe i skromne utrzymanie z potraw i napojów oraz paszy dla koni. Zadanie tego utrzymania wityrcy każdego kościoła zgodnie z dawnym zwyczajem dadzą każdemu z was dobrego fertona. Tych wityrków kościoła i wszystkich innych, którzy by się temu przeciwstawili, należy zapewnić, że wystąpimy przeciwko nim jako stawiającym przeszkody jurysdykcji kościelnej.

Każdy z was, przeczytawszy i rozważywszy to, co w nieniejszym piśmie zostało zawarte, prześle pismo to sąsiadniemu swemu plebanowi według wyżej zapisanego porządku, tak by kolejność nie została naruszona, aby nie popełniono zaniedbania. A na znak tego rodzaju wykonania każdy z was nazwisko swe i dzień, którego nieniejsze pismo otrzymał i którego od siebie wysłał, na niniejszym wiernie pod powinnością posłuszeństwa wpisze, abyśmy każdego mogli sprawdzić w jego pilności. Działających wbrew skarcimy karą synodalną nieodpuszczalnie płatną.

Dane na zamku naszym Lidzbark, roku Pańskiego 1444 w dniu Świętej Pyski dziewicy pod naszą pieczęcią sekretną.

Słowniczek pojęć:

Krzyżbork – obecnie Sławskoje, osiedle wiejskie w obwodzie kalinigradzkim. W XIII w. zbudowano tu zamek, a w 1315 r. miejscowość otrzymała prawa miejskie. Przed 1525 r. siedziba jednego z archiprezbiteratów w diecezji warmińskiej. Po tej dacie jako część Prus Książęcych Krzyżbork został pod zwierzchnością Polski.

Pieniężno – <http://encyklopedia.warmia.mazury.pl/index.php/Pieni%C4%99%C5%BCno>

Barczewo – <http://encyklopedia.warmia.mazury.pl/index.php/Barczewo>

Dzień Oczyszczenia Maryi – święto obchodzone w Kościele katolickim 2 lutego.

Pokarmin – obecnie osiedle Uszakowo w obwodzie kalinigradzkim. Przed 1525 r. kościół parafialny w Pokarminie należał do archiprezbiteratu w Krzyżborku.

Neuendorf – obecnie Nowa Wieś Iławicka –
[https://pl.wikipedia.org/wiki/Nowa_Wie%C5%9B_I%C5%82awecka_\(wie%C5%9B\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Nowa_Wie%C5%9B_I%C5%82awecka_(wie%C5%9B))

Mansfeldy – <http://encyklopedia.warmia.mazury.pl/index.php/Mansfeldy>

Oktawa – okres ośmiu dni od określonego wydarzenia.

Burkat – <http://encyklopedia.warmia.mazury.pl/index.php/Burkat>

Teutoni – tu: Niemcy.

Witrycy – instytucja kościelna, która zajmowała się finansami na potrzeby świątyni.

Ferton – dawna moneta, ¼ grzywny.

Wigilia – dzień poprzedzający inny dzień, zwykle świąteczny.

Dzień Świętej Pyski – wspomnienie liturgicznej świętej obchodzone jest w Kościele katolickim 18 stycznia.

Pytania do źródła.

Pytania dla uczniów szkoły podstawowej i uczniów szkoły średniej (poziom podstawowy):

1. Kto jest autorem dokumentu?
2. Jaki był cel ustanowienia wizytatorów biskupich?
3. Jakie obowiązki wobec przedstawicieli biskupa nałożono na wiernych wizytowanych parafii?
4. Za jakie grzechy mieli być sądzeni parafianie przed biskupimi wizytatorami?
5. W jaki sposób przebiegało dochodzenie przestępstw?
6. Wymień powinności rektorów parafii w zakresie warunków bytowych wizytatorów.
7. Jak z moralnego punktu widzenia oceniasz sposób ujawniania grzechów wiernych?

Pytania dla uczniów szkoły średniej (poziom rozszerzony): pytania dla poziomu podstawowego, a ponadto:

1. Czego można się dowiedzieć z prezentowanego źródła o strukturze narodowej diecezji warmińskiej? Opisz uwarunkowania historyczne, z jakich ona wynika.
2. Jakie obowiązki chrześcijanina wynikają z przedstawionego tekstu?

Literatura pomocnicza:

Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Podziały administracyjne i kościelne od XIII do XVI w., red. Z.H. Nowak przy współprac. R. Czai, Toruń 2000.

Olczyk A., *Sieć parafialna biskupstwa warmińskiego do roku 1525*, Lublin 1961.

Radziwiński A., *Kościół w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach 1243–1525. Organizacja – uposażenie – ustawodawstwo – duchowieństwo – wierni*, Malbork 2006.

Najważniejsze cezury:

W 1444 r. wojska sułtana tureckiego Murada II rozgromiła pod Warną armię chrześcijańską dowodzoną przez króla Polski i Węgier Władysława III Warneńczyka i wojewodę siedmiogrodzkiego Jana Hunyadyego. Król Władysław miał zginąć, choć brak ciała dał powód do wielu spekulacji na temat jego losów. W tym okresie Jan Gutenberg zastosował do druku ruchome czcionki odlewane z stopu ołowiu, dając początek rewolucji z dziedziny produkcji książki.

Imię i nazwisko osoby opracowującej rekord: Karolina Maciaszek.